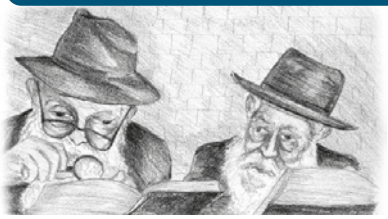
כשם שפרצופיהם שונים כך דעותיהם שונות

בסוד שיח

בס"ד ■ יום רביעי ■ פרשת בא ■ ז' שבט תשפ"ד ■ 17.01.2024 ■ גליון מס' 769

יציאת מצרים וימות המשיח

/ הרב יעקב הלוי פילבר

למה מתכוונת התורה באומרה לנו שמטרת "יציאת מצרים" היא "ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אותתי אשר שמתי בם"? בכוונה זו נחלקו בן זומא וחכמים במשנה שבסוף פרק ראשון של מסכת ברכות, וכך מובא שם: "מזכירין יציאת מצרים בלילות, אמר רבי אלעזר בן עזריה: הרי אני כבן שבעים שנה, ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא. שנאמר [דברים ט"ז]: למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. ימי חייך - הימים, כל ימי חייך - הלילות; וחכמים אומרים: ימי חייך - העולם הזה, כל - להביא לימות המשיח." והנה בהקשר ליציאת מצרים נאמרו ביטויים שונים, כמו במשנתנו: "שתאמר יציאת מצרים" או בהגדה של פסח: "לספר ביציאת מצרים" מדוע בחרה המשנה דווקא בביטוי: "מזכירים"? כי ההבדל בין אמירה וסיפור להזכרה הוא: שבאמירה וסיפור האדם מוציא את הדברים מתוכו החוצה לאחרים, ואילו ב"הזכרה" האדם מפנים את הדברים אל תוכו. ואכן ביציאת מצרים אנו עושים את שתי הפעולות הללו, אנו מפרסמים את היציאה ממצרים לדורות, אך לא די בכך אלא עלינו להפנים ולהטמיע בתוכנו את רעיון היציאה ממצרים כאירוע מכונן בהויתנו ובמהלך חיינו. מהו המיוחד ביציאה ממצרים? "מצרים" מסמלת את המיצר, את העבדות וההשתעבדות לכוחות זרים, את אובדן העצמאות והגילוי האישי, וה"יציאה ממצרים" הנחילה לנו את היציאה מה"מצרים" אל המרחב, מעבדות לחירות, לחיים שבהם היהודי מגשים. את ייעודו ושליחותו בחיים. בן זומא וחכמים נחלקו האם ההזכרה הזו מכוונת רק לכאן ועכשיו, לחיי היום יום על יומו ולילו כדי לשמור על הקיים, ואילו לעתיד לבא, לימות המשיח יהיו זיכרונות אחרים ככתוב [ירמיהו כ"ג]: "הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים, כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם", או שהיציאה ממצרים מכוונת גם לימות המשיח.

הימים והלילות מסמלים שתי תקופות בחיי האדם כמו שאמר דוד ע"ה: "להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות" - הבוקר מסמל את תקופת החסד, שההשגחה העליונה מאירה פנים לאדם, ואין לו לאדם אלא להודות לבורא עולם בלב שלם ובנפש חפצה. ואילו הלילה מסמלת את התקופה של הסתרת פנים, בה דרכו של האדם לוטה בערפל של צרות וכשלונות, וכאן צריך להפעיל את האמונה - "ואמונתך בלילות". ולפי בן זומא הזיכרון של יציאת מצרים צריך ללוות את האדם בשתי התקופות הללו, לא לשבוע ולכחש בימי החסד ולא להתפקר בימי החושך. ואילו לדעת חכמים אין לצמצם את רעיון יציאת מצרים לחיי ההווה בלבד, להתנהלות היום-יומית של האדם, לא לראות בהווה את סוף הדרך, אלא יציאת מצרים צריכה לנהל את האדם גם אל העתיד - "להביא לימות המשיח". היציאה ממצרים היא מאורע מכונן לאורך כל ההיסטוריה של העם היהודי מראשית ועד אחרית, ולכן היא צריכה להניע את המרץ הלאומי גם לקראת אחרית הימים. לפי הדעה הזו אין לראות בעם היהודי שתי תקופות האחת "עולם הזה" והשניה "ימות המשיח", אלא הכל שאיפה אחת ורצף אחד שראשיתו ביציאת מצרים ואחריתו באחרית הימים.

את המחלוקת הזו של בן-זומא וחכמים יכולים אנו לראות גם בחברה הישראלית של היום. עד קום המדינה היתה הכמיהה המשיחית מנת חלקו של רוב הישוב היהודי, רובם ככולם לא הסתפקו בהווה אלא צפו לעתיד: להקים מדינה, ליישב את הארץ ולקבץ את גלויות ישראל, אפילו בן גוריון וברל כצנלסון מראשי הציונות החילונית הכירו בכך שהכמיהה המשיחית היא שמעוררת את העם לציון. בן גוריון כתב: "בלי הכמיה המשיחית לא היתה מופיעה הסגולה החלוצית" וברל כצנלסון כתב [ערכים גנוזים עמ'

כל מאמץ בענייני תורה ומצוות, אף שהוא חובה בפני עצמו, מרחיב את הצינורות לקבלת ברכות ה' לכל אחד ואחד מבני המשפחה.
הרבי מלובביץ'.

עוד בעיתון

ניתן לעבור לכתבה הרצויה ע"י לחיצה על שמה.

שו"ת חורף
וויכוח לגבי המועד הנכון בו השליח ציבור צריך להחזיק את ספר התורה...
המשך בעמ' 2

לב פרעה
הבשורה הגדולה שמבשר הקב"ה למשה בעיצומם של עשרת המכות...
המשך בעמ' 4

סיפור לשבת
התחיל להניח תפילין דרבנו תם בגיל י"ז
בשנת תשל"ז, באחד מביקוריו של ה"בבא סאלי" בירושלים, נכנס ובא...
המשך בעמ' 5

שביבים
■ עצת רבי זושא
■ בשעת דחקו
המשך בעמ' 6

קנייה בחנות של מחללי שבת
בגמ': כדדריש רבי חייא אפיתחא דבי נשיאה ושמרתם את השבת כי קדש...
המשך בעמ' 8

125]: "תנועת פועלי ארץ ישראל היא תנועה משיחית, היא דוחקת את הקץ, היא רואה את הציונות כחלק מן הגאולה האנושית". המפנה חל מאז שהמדינה התבססה, כשחלקים מהחברה הישראלית החלו לראות במדינה החלקית את סוף הדרך, וכל מעיינם היה בכאן ועכשיו, להסתפק ולשמור על הקיים ללא חזון וללא יעוד. ולכן "ימות המשיח" לגבם היא אוטופיה שאינה שייכת לימינו, לדידם כל עולמם הוא ה"ימים והלילות" של עכשיו בלבד. כנגדם נשארו חלקים אחרים בעם שאינם מחלקים בין ה"עולם הזה" ו"ימות המשיח", לגבם רעיון הגאולה שנחל עמנו ביציאתו ממצרים הוא גם לעתיד לבא, ל"הביא לימות המשיח", והם רואים את ההיסטוריה היהודית כרצף אחד שראשיתה ביציאת מצרים ואחריתה באחרית הימים, ולכן הם אינם מסתפקים בקיים אלא שואפים להיות עם שלם החי בארץ שלימה על פי חיי תורת ישראל, כדרשתם של חכמים: "ימי חייך - העולם הזה, כל - להביא לימות המשיח."

שו"ת חורף
הרב שבתי יגל / הכולל הקהילתי רעננה

שואל א. כהן גבאי בית כנסת אשכנזי במרכז הארץ:
כבוד הרב שלום וברכה. בשבת האחרונה ברכנו את חודש שבט בבית הכנסת, והתגלע וויכוח בין כמה מחברי בית הכנסת לגבי המועד הנכון בו השליח ציבור צריך להחזיק את ספר התורה.

ובאופן כללי, שמתי אל לבי, כי הרבה פעמים ישנם וויכוחים בכל מה שקשור למנהג 'ברכת החודש', בהקשר לכמה וכמה פרטים במעמד זה, ואמרתי בלבי, אעלה על הכתב את כל הנקודות שבהם ישנם חילוקי דעות בין המתפללים השונים וכן שאלות נוספות בעניין זה, ואשאל את הרב, מתוך תקווה כי חברי הקהילה יקבלו את תשובותיו של הרב ויסורו למרותם.

השאלות הן כדלהלן:

א) כאמור לעיל, מתי הזמן הנכון בו השליח ציבור צריך לקחת את ספר התורה ולהחזיקו, לפי אמירת 'מי שעשה ניסים'? או לפני אמירת 'ראש חודש פלוני יהיה ביום וכו'?

ב) מתי הזמן הנכון להכריז על המולד?

ג) אם ראש חודש חל בשני ימים, למשל בימים ב' וג', האם יש לומר שראש חודש יחול ביום השני וביום השלישי, או שיש לומר ביום השני ולמחרתו ביום השלישי?

ד) כהמשך לשאלה ב', אם ראש חודש חל בשני ימים, האם יש לומר בנוסח ההכרזה 'הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה' או שמא יש לומר הבאים עלינו וכו'?

ה) בתחילת ברכת החודש כשאומרים 'יהי רצון מלפניך וכו' שתחדש עלינו את החודש הזה וכו', האם יש לומר את החודש הזה, או שמא יותר נכון לומר את החודש הבא?

ו) בחלק מן הסידורים בסיום ה'יהי רצון' הנ"ל מופיעים המילים הבאות 'בזכות תפילת רב', שאלתי רבים לביאור מילים אלו שלכאורה אינן מובנות, ולא קיבלתי תשובה מספקת, לרב יש הסבר המניח את הדעת למילים אלו?

ז) האם כשמברכים את חודש מרחשון וחודש ניסן יש לומר 'ולגשמים בעתם' או לא?

ח) כמו כן, אשמח מאוד אם הרב יוכל באופן כללי לסקור מנהג זה של 'ברכת החודש', מה מקורו, טעמו, ומה עניינה של תפילת 'מי שעשה ניסים' למעמד זה?

תשובה: אשתדל לעבור ולבאר פרשה זו.

ראשית יש להזכיר, כי בזמן שהיו בית דין 'סמוכים'[א] היו מקדשים את החודש על פי ראיית המולד, כמבואר במשניות במסכת ראש השנה, על ידי שהיו באים שני עדים שראו את חידושה של הלבנה, ומעידים על כך בפני בית דין של שלושה דיינים, בית הדין היה בודק את עדותם, וקובע כי החודש 'מקודש' וכל הקהל שהיו שם היו עונים 'מקודש מקודש' ואותו היום נעשה ראש חודש.

אולם כיום אין לנו בית דין 'סמוכים' ואנו 'סמוכים על שולחנו' של הלל[ב] שראה וחזה את התבטלות הסמיכה והבין כי לא יוכלו יותר לקדש את החודש ויתבטלו כל מועדי ישראל הנקבעים על פי חדשי הלבנה, ולכן עמד וחישב וקידש את כל החודשים והמועדות עד ביאת משיח צדקנו במהרה בימינו.

ועתה נעבור למנהג 'ברכת החודש':

מנהג זה של 'ברכת החודש' אינו מוזכר בתלמוד בבלי או בתלמוד ירושלמי[ג], אולם הוא כן מוזכר בדברי הראשונים, ומהם למדנו שני טעמים למנהג זה.

יש מהראשונים[ד] שכתב שמנהג זה יש בו מעין השלמה וקידוש החודש שנעשה על ידי הלל, אולם ראשונים ואחרונים דחו את דבריו[ה], וכתבו[ו] שהטעם למנהג זה הוא כדי להודיע לעם מתי יחול ראש חודש כדי להיזהר בו ובתלוי בו, כגון: שינויי התפילה, איסור תענית, איסור עשיית מלאכה לנשים וכיו"ב, וקבעו הכרזה זו בשבת שלפני ראש חודש משום שאז רוב העם נמצא בבית הכנסת.

עוד נהגו מעבר להכרזה עצמה מתי יחול ראש חודש, לברך את החודש הבא שיתחדש לטובה ולברכה וכו'.

ומשום ברכות ותפילות אלו הנאמרות בסמוך להכרזת החודש, נקרא מנהג זה 'ברכת החודש'[ז] ועל שם מנהג זה, נקראת השבת כולה - 'שבת מברכים'[ח].

וכך סדר 'ברכת החודש' (לפי נוהג האשכנזים):

מתחילים בתפילת 'יהי רצון מלפניך וכו' שתחדש עלינו את החודש הזה וכו' ותפילה זו מבוססת על תפילת רב המוזכרת בגמ' במסכת ברכות[ט] שכך היה רגיל רב להתפלל בכל יום לאחר תפילתו.

יש הנוקטים[י] שהנוסח הנ"ל לומר 'החודש **הזה**' הוא טעות ויש לומר 'החודש **הבא**', שהרי אנו מברכים את החודש הקרב ובא ולא את

החודש הנוכחי.

הטעם שקבעו תפילה זו סמוך להכרזת ראש חודש, היא משום שבברכה זו המילה 'חיים' מוזכרת י"א פעמים, כנגד י"א חודשים שמכריזים עליהם (מלבד חודש תשרי שאותו אין מברכים וזאת משום שנאמר '**בכסה** ליום חגנו'[יא]).

וזהו פשר סיום התפילה בחלק מהסידורים במילים 'בזכות תפילת רב' שכאמור תפילה זו היא תפילת רב המוזכרת במסכת ברכות, אולם עדיין יש להתפלא מדוע יש לציין זאת ומהי הזכות היתרה בכך שהיא תפילת רב, ומשום כך יש שציינו שהנוסח הנכון הוא 'בזכות תפילת רבים' ויש שנקטו שמילים אלו מקורם בטעות של אחד המדפיסים, שראה באחד הסידורים שלאחר התפילה הנ"ל כתבו 'ברכות, תפילת רב' וכוונתם רק לציין מהיכן לקוחה תפילה זו, והתחלפה למדפיס האות ר' באות ז', ומזה יצא לו 'בזכות תפילת רב'[יב].

לאחר תפילה זו, נוהגים להכריז את זמן המולד, וטעמים שונים נאמרו בזה, או משום להשוות מעמד זה למעמד קידוש החודש, או כדי לדעת מתי תחילת זמן 'ברכת הלבנה' וסופה[יג], אולם יש שנהגו להכריז על זמן המולד קודם הכרזת ראש החודש[יד].

לאחר מכן אומרים את תפילת 'מי שעשה ניסים', והטעם לתפילה זו לפי שמצוות ראש חודש היא המצווה הראשונה מיד לאחר שנגאלו ישראל ממצרים, לכן מתפללים על הגאולה בכל פעם שקובעים ראש חודש[טו].

לאחר אמירת 'מי שעשה ניסים' מכריז השליח ציבור מתי יחול ראש חודש, ואומר ראש פלוני יהיה ביום הראשון / השני / השלישי, וכן הלאה, ואם ראש חודש הוא שני ימים, יאמר ביום השני וביום השלישי, אולם אם חל ראש חודש בשבת קודש וראשון, יאמר ביום שבת קודש ולמחרתו ביום הראשון, ועיין בהערה הטעם[טז].

לאחר הכרזת יום השבוע שבו יחול ראש חודש אומר 'הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה', ואם ראש חודש שני ימים יש להסתפק אם לומר 'הבאים עלינו' או 'הבא עלינו' ושורש הספק האם מילים אלו נסובות על החדש וא"כ יש לומר בלשון יחיד, או על הימים שבהם יחול ראש חודש ואם כן יש לומר בלשון רבים. המנהג הפשוט לומר 'הבא' בלשון יחיד, אולם יש הנוקטים[יז] שיש לומר 'הבאים'.

לאחר הכרזת ראש החודש, אומר השליח ציבור את ברכת 'יחדשהו' כפי הנוסח הנמצא בסידורים[יח].

המגן אברהם[יט] כתב שיש לעמוד בשעת 'ברכת החודש' משום שאף על פי שאין למעמד זה קשר לקידוש החודש[כ], מכל מקום אנו עושים זכר לקידוש החודש שהיה בעמידה[כא].

מנהג חלק מבני עדות המזרח שאין צורך לעמוד בשעת הכרזת ראש חודש.

ועתה נבאר מדוע השליח ציבור מחזיק ספר תורה במעמד זה, ומאיזה שלב יש לו לאחוז בספר תורה:

מצינו בפוסקים ב' טעמים להחזקת ספר תורה בעת 'ברכת החודש':

א) פעמים היו מביאים ספר תורה למעמד קידוש החודש כדי להשלים למניין ומשום כך היו עומדים לכבוד הספר תורה שאינו במקומו, ולזכר זה גם אנו מחזיקים ספר תורה בעת מעמד 'ברכת החודש'[כב].

ב) כדי שבזכות הספר תורה הקב"ה יקבל את תפילתנו ויחדש לעינו את החודש הזה לטובה ולברכה ולעורר את הכוונה[כג].

לפי הטעם הא' יש להחזיק את ספר התורה רק בעת הכרזת ראש החודש, ואילו לפי הטעם הב' יש להחזיק את ספר התורה בעת התפילות והברכות על החודש, ואנו אוחזים מזה ומזה[כד], ולכן אנו מחזיקים את הספר הן בשעת ההכרזה והן בשעת הברכה, אלא שיש מנהגים שונים ממתי צריך השליח ציבור להחזיק את הספר, האם מתחילה כבר בעת אמירת 'יהי רצון' או שמא מעת אמירת 'מי שעשה ניסים' או רק קודם הכרזת ראש החודש[כה].

באשר לאמירת 'גשמים בעתם' בחודשי מרחשון וניסן, נראה פשוט שמכיוון שיש בחודשים אלו חלקים מן החודש בהם אנו מבקשים 'ותן טל ומטר' הרי שיש להזכיר בברכת חודשים אלו את המילים 'ולגשמים בעתם'.

אתה הראת לדעת שיש חילופי מנהגים ונוסחאות שונות, ועל אף שיש מנהגים / נוסחאות מדויקים יותר, מכל מקום יש לכל נוסח שורש ומקור, ולכן רע בעיני התופעה המתרחשת לעיתים קרובות, שכאשר השליח ציבור נוהג כמנהג אחד, רץ לעברו 'מדקדק' מן ציבור המתפללים ומוחה בו על כך שלא לקח את הספר תורה בזמן הנכון לדעתו, או על כך שלא אמר את הכרזת ראש החודש בנוסח הנכון לדעתו, וכיוצא בזה, ומבלבל את התפילה במהומות גדולות, ואילו היה מתבונן ולומד היה מבין שלכל נוסח ומנהג יש שורש ומקור נאמן.

יהי רצון שמי שעשה ניסים לאבותינו וגאל אותם מעבודת לחרות הוא יגאל אותנו בקרוב במהרה בימינו, אמן!

א - עיין טור ושו"ע חו"מ סימן א'.
ב - מתקופת האמוראים ואין זה הלל הזקן.
ג - אולם יש הרוצים למצוא סמך מדברי הירושלמי סנהדרין כה: 'א"ר יסא כגון אנא מן יומוי לא צלית מוספא מן דלא ידע אימת ירחא'.
ד - ראבי"ה חלק ב' - מסכת ראש השנה סימן תק"ל. ועיין בביאור דבריו בספר 'ברכת החודש' לרב צבי כהן שליט"א (תשע"ה) פרק א' הערה א'.
ה - עיין לבוש סימן תכ"א, מחצית השקל ריש סימן תי"ז, וכן ביראים דלקמן.
ו - יראים סימן רנ"ט (דפוס ישן - ק"ג)
ז - אולם בסידורי עדות המזרח קוראים למנהג זה 'הכרזת ראש חודש' ולא 'ברכת החודש'.
ח - ומצינו שיש בשבת זו מנהגים מיוחדים עיין בספר 'ברכת החודש' פרק י"א.
ט - דף ט"ז עמוד ב'.
י - הגאון האדר"ת מובא בלוח א"י להגרי"מ טיקוצ'ינסקי זצ"ל בשבת מברכים חודש מרחשון, ויש שיישבו את הנוסח הקיים - עיין בספר ברכת החודש פרק ה' הערה ד'.
יא - ועיין טעמים נוספים מדוע לא מברכים את חודש תשרי בספר הנ"ל פרק ב' סעיף א', ויש לציין שיש הנוהגים שלא לברך גם את חודש מנחם אב עיין שם סעיף ג'.
יב - עיין בכל זה בספר הנ"ל פרק ה' סעיף ד'.
יג - עין בספר הנ"ל פרק י' סעיף א' ועיין שם טעמים נוספים.
יד - סידור הגרש"ז.
טו - לבוש סימן תכ"א סעיף א'.
טז - כדי שלא יטעו לחשוב שהכוונה ליום ראשון הקרוב, וגם כדי שלא להשוות את את יום השבת ויום הראשון אלא לעשות את יום ראשון טפל ליום השבת, אולם יש שגם בשני ימי חול היו אומרים 'ולמחרתו', עין בכל זה בספר ברכת החודש פרק ו'.
יז - כך מביא בספר הנ"ל פרק ו' הערה י"ז בשם מעורר ישנים סימן כ"ו אות ק"ד עמוד ק' וטעמו שאם מילים אלו היו נסובות על החודש היה צריך לומר ראש חודש פלוני הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה יהיה ביום אלמוני, ומכך שאין הנוסח כך מוכח שהמילים 'הבא עלינו' נסובים על ימות השבוע שבהם יחול ראש חודש.
יח - ויש בזה נוסח קצר ונוסח ארוך ובארץ ישראל המנהג לומר בנוסח הארוך.
יט - או"ח ריש סימן תי"ז.
כ - כטעם היראים לעיל ולא כטעם הראבי"ה.
כא - ועיין ברעק"א במקום שהקשה 'בער אנכי ולא ידעתי היכן מצינו שקידוש החודש היה בעמידה' ועיין בשו"ת אגרות משה או"ח ח"א סימן קמ"ב מה שיישב, וע"ע בשיעורי הגר"א וייס שליט"א פרשת ויקרא - החודש תשע"ב מה שכתב בזה, וע"ע בספר ברכת החודש פרק ד' הערה ט"ו מ"מ נוספים לעניין זה.
כב - שו"ת אג"מ שם.
כג - מקור חיים סימן רפ"ד, וט"ז או"ח סימן צ"ו על סעיף א', ומחצית השקל שם.
כד - שיעורי הגר"א וייס שליט"א שם.
כה - עיין ספר ברכת החודש פרק י' סעיף א' ובהערה שם.

לב פרעה

/ הרב איתמר הרשקו

לע"נ אמי מורתי רות ב"ר חיים יהודה

הבשורה הגדולה שמבשר הקב"ה למשה בעיצומם של עשרת המכות, נמצאת דווקא בלב פרעה. שכן המפתח והדרך לכל השלמת הגאולה על הצד השלם שבה, נמצא בעניין בו לב פרעה יפעל. ולו יטה לב פרעה לפני הזמן, אזי לא תגיע השלמות ולא יתגלה כבוד ה' בעולם.

ובכדי שיוכל הקב"ה להשיב למצרים כגמולם, בלא שיוכלו להצטדק בדבריהם. נתן הוא להם את הפתח לשוב בתשובה, בתחילת שליחותו של משה אל פרעה. וכך גם המשיך העניין, בחמש המכות הראשונות. ורק לאחריהן כשלא הטיבו דרכם ולא נכנעו בפני ה', אזי לב פרעה כבר לא היה עמו[1]. וכל מעשיו הוכתבו מלמעלה, בלא שהוצרך הקב"ה לעשות דבר[2].

ולמעשה כבר מתחילת השליחות של משה ואהרון, לב פרעה לא היה עמו. כשסרב לקבל את הצעתם - לתת לישראל לצאת, לדרך של שלושת ימים במדבר. וזאת משום שפרעה חשב בליבו שאין כאן בקשה סתמית, כי אם תחבולה לברוח ממצרים - וכך אכן ביקש ה' לעשות עם לב פרעה.

ואמנם בחמש המכות הראשונות, לא נע ולא זע לבו של פרעה - כי אם הוא הכבידו. כאישור לדרכו הרעה, של מניעת יציאת ישראל מארצו. אך לאחר מכת הדבר, כמעט ונפל לבו של פרעה בתוכו. שכן במעמד הראשון בו דברו עמו משה ואהרון, הם הזהירו אותו במפורש על מכת הדבר. שאם לא ייתן לנו פרעה לצאת, עלול הקב"ה להעניש אותנו בדבר או בחרב. ומכיוון שאנו בניו של מקום, אזי יהיה זה פרעה הבא בתור - כשיבוא הדבר עליו ועל עמו[3].

ולכן במהלך מכת הדבר, למרות מה שאמר לו משה מראש - פרעה מבקש לוודא שאף אחד מישראל לא ניזוק[4]. שכן יודע הוא בליבו, מה תהיה התוצאה אם מישהו מישראל או ממקניהם יפגע בדבר - הוא ועמו יפגעו מכך. וכאשר רואה פרעה שאפילו מקנה אחד לא מת לבני ישראל, אזי ליבו נרגע כעת. שכן המכה המסוכנת עברה חלפה לה, וכעת הוא שב למריו הראשון - שלא לשלוח את ישראל.

אך אין זה די בכדי להמשיך במכות מצרים, עד לתומם של כל עשר המכות. ולכן נשלח משה ע"י הקב"ה לשוב ולהזכיר לפרעה את ההזהרה הראשונה, בה השתמש משה בהגדרת הקב"ה - כ'**אלוקי העבריים**'. ובאותו מטבע לשון, הוא שב ומזהיר את פרעה במכת הברד. ואו אז לב פרעה מוכבד, אך ורק כיוון שלבו לא נותן לו להודות בטעותו. ושוב אין הוא רוצה לתת לישראל לצאת ממצרים, הגם שעבדיו כמעט ושכנעו אותו על כך[5]. שכן כעת כבודו מוטל על כף המאזניים, האם להיכנע בפני ה' למרות שהמכה הקשה כבר עברה.

וכיוון שלב מלכים ושרים ביד ה', פרעה אכן נופל במלכודת ובפח היוקשים שהושם בפניו - כששב וממאן לשלח את ישראל. ומכאן ואילך כל אימת שפרעה מתרכך קמעא, ומציע פתרונות זמניים עבור ישראל - לצאת רק הגברים ולקחת רק את הצאן והבקר עמם[6]. גורם הקב"ה לפרעה ע"י שליחותו של משה אליו, לבטל זאת ולא לשלוח את ישראל כלל.

כך שלאחר ההסכמה העקרונית לתת לישראל לצאת לעבוד את ה', מבקש משה שכל העם ילך לשם. ופרעה מקשה את ליבו ומסכים רק לתת לגברים לעשות זאת. שכן אין לילדים ולנשים מה לעשות שם, ועצם הבקשה של משה על כך - גורמת לפרעה לסגת מהצעתו זו[7].

ולאחר מכת הברד וההרס העצום שהיא השאירה אחריה, פרעה שומע לעצת עבדיו לתת לישראל לצאת. אך הוא מבקש שיציגו בפניו את הצאן שיוקרב שם, ומשה מתריס כנגד פרעה ומודיע שגם הוא יצטרך לתת לנו קורבנות להקרבה[8]. וכנגד בקשה מפורשת שכזו, לב פרעה לא עומד לו עוד - והוא מכריז שאין הוא חפץ לראות את משה ואהרון יותר[9].

ורק לאחר שמגפותיו של הקב"ה מגיעות עד ללבו של פרעה - כשבנו הבכור מת במכת הבכורות, נכנע פרעה ושולח את ישראל ממצרים. ובזה אף מדמה פרעה שהוא המשלח את העם מארצו, כפי שפותחת פרשת בשלח - 'ויהי בשלח פרעה את העם'[10]. וכפי שדימה בלק לאחר כארבעים שנה, כשאמר עלינו - 'הנה עם יצא ממצרים'[11].

וכנגד דעה זו, מנבא בלעם - א-ל מוציאם ממצרים. כך שישראל לא נשלחו ע"י פרעה או יצאו מעצמם, כי אם ה' פעל זאת עמם[12]. והדרך להוצאת הדברים לפועל הייתה, על ידי המשחק ששחק ה' עם פרעה וליבו. והוביל אותו לידי כך שיכיר בו ובמלכותו, יחד עם שליחת ישראל ממצרים[13].

ואף אנו בימים אלו רואים כבימי מצרים את הנפלאות הגדולות, כיצד משחק הקב"ה עם האומות ומקשה את ליבם. כשמדמים הם חלילה לבלע לישראל, בכל דרך ועניין. ויושב בשמים שוחק למו, עת יבוא יום אידם ונקמתו בהם.

וכבר גילה זאת מרן הרב יעקב משה חרל"פ, בשיחות לימים נוראים שלוקטו לספר 'אורי וישעי'. כשכתב בימים ההם כבזמן הזה, עת נשפך דם ישראל כמים - ואין איש שם על לב מבין האומות. והגם שזעקנו וצעקנו, אטמו הם את אוזניהם. וכל מה שפנינו אליהם, לא היה זה אלא בכדי להזהירם על הבאות. שלא יוכלו לומר, שידם לא הייתה במעל.

"באופן שצביונם האמתי של ישראל הוא שלא לבטוח בשום שורש אחר זולת בשורש שלהם, שהוא ד' אחד ושמו אחד... אף גם זאת **לא לפנות לאשור ולדברים אחרים להיות בוטחים בהם, כי אשור לא יושיעם**. כבר פסקה התורה כי גוי אבד עצות המה ואין בהם תבונה. **ואם אנו פונים כעת אשר דם ישראל נשפך כמים ע"י הצוררים הקמים על ד' ואנו צועקים אל האומות שיתבוננו בעמק צרותינו ואל יתנו דמי, אין זה מפני שאנו בוטחים בהם. כי יודעים אנו מראש לאזנם האטומה ולבם כאבן, כולם כאחד אורבים לדמינו שמחים לאידינו. אלא כדי שלא יתברכו בלבבם שלום יהיה לנו, אנו מתרים בהם, הביטו וראו והוכחו כי בעת אשר יעלה לרצון לפניו יתברך שמו**

לקיים הבטחתו לדון אתכם לשנות ברק חרבו לא תצדיקו עצמכם בשום דבר לאמר לא שמענו ולא ידענו.

אנחנו שארית ישראל - הודענו לכם הכל ולא רציתם לנקוף אצבע קטנה להצלותינו"[14].

ומהרה נזכה לראות בקיום ההבטחות - 'כי יום נקם **בלבי** ושנת גאולי באה'[15], ו'ישמח צדיק[16] כי חזה נקם'[17].

1 - **כי אני הכבדתי את לבו** הודיע הקב"ה למשה שהוא הכביד את לבם עתה אחרי שפחדו ממנו בברד והתודו על עונם, ואמר לו הטעם כי עשיתי כן למען שאשית בקרבם אלה האותות אשר אני חפץ לעשות בהם, שידעו מצרים את גבורתי לא שאעניש אותם יותר מפני הכובד הזה. ועוד כדי שתספר אתה וכל ישראל לדורות הבאים כח מעשי, ותדעו כי אני ה' וכל אשר אחפוץ אעשה בשמים ובארץ - רמב"ן שמות י, א

2 - **ואני אקשה** מאחר שהרשיע והתריס כנגדי וגלוי לפני שאין נחת רוח באומות עובדי אלילים לתת **לב שלם** לשוב טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי ותכירו את גבורותי. וכן מדתו של הקב"ה מביא פורענות על האומות עובדי אלילים כדי שישמעו ישראל וייראו, שנאמר (צפניה, ג) 'הכרתי גוים נשמו פנותם' וגו' 'אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר'. ואף על פי כן בחמש מכות הראשונות לא נאמר 'ויחזק ה' את לב פרעה' אלא 'ויחזק לב פרעה' - רש"י שמות ז, ג

3 - ויאמרו אלוקי העברים נקרא עלינו נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלוקינו **פן יפגענו בדבר או בחרב** - שמות ה, ג

4 - וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ויכבד לב פרעה ולא שלח את העם - שם ט, ז

5 - ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים ויעבדו את ה' אלוקיהם הטרם תדע כי אבדה מצרים - שם י, ז

6 - **ולכו עבדו וגו' כדברכם** הכל כמו שאמרתם ולא כמו שאמרתי אני. בטל 'לא אשלח', בטל 'מי ומי ההולכים', בטל 'רק צאנכם ובקרכם יצג גם צאנכם גם בקרכם קחו'. ומהו כאשר דברתם (שמות, י) 'גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות' - רש"י שם יב, לא

7 - **כי אותה אתם מבקשים** (אותה עבודה) בקשתם 'עד הנה נזבחה לאלוקינו' ואין דרך הטף לזבוח - שם י, יא

8 - **גם אתה תתן** לא דייך שמקננו ילך עמנו אלא גם אתה תתן - שם, כה

9 - ויאמר לו פרעה לך מעלי השמר לך אל תסף ראות פני כי ביום ראותך פני תמות - שמות י, כח

10 - שמות יג, יז

11 - במדבר כב, יא

12 - **א-ל מוציאם ממצרים** אתה אמרת 'הנה עם יצא ממצרים', לא יצא מעצמו אלא האלוקים הוציאם - רש"י, שם

13 - **התעללתי** שחקתי כמו (במדבר, כב) 'כי התעללת בי' (שמואל א, ו) 'הלא כאשר התעולל בהם' האמור במצרים - רש"י שמות י, ב

14 - אורי וישעי, עמ' תיט

15 - ישעיהו ס3, ד

16 - **ישמח צדיק** כנגד אלם צדק - אבן עזרא תהלים נח, יא

17 - תהלים נח, יא

סיפור לשבת

התחיל להניח תפילין דרבנו תם בגיל י"ז

בשנת תשל"ז, באחד מביקוריו של ה"בבא סאלי" בירושלים, נכנס ובא למעונו אברך אם להניח תפילין של רבינו תם. אותו אברך לא קיבל מבית אבותיו את המנהג להוסיף להניח תפילין של רבנו תם, והוא היה מניח מדי יום ביומו רק תפילין של רש"י. משעלה בדעתו להוסיף בקודש ולהדר במצות התפילין פנה אל הבבא סאלי וביקש לשמוע ממנו את חוות דעתו. מלבד עצם השאלה, ביקש האברך גם לדעת את האופן הנכון להנחת תפילין של רבנו תם, האם עליו להניחם יחד עם של רש"י או שמא יניחם בזה אחר זה.

לאחר שהאברך הציע את השאלה בפני הבבא סאלי, אמר לו הבבא סאלי כי הוא מעולם לא היה שואל שאלות כאלו, שכן בכל פעם שעלה בדעתו לקבל על עצמו הנהגה טובה ולהדר בלימוד התורה ובקיום המצוות, הוא תיכף ומיד היה מקבל זאת על עצמו וממהר להוציאו מהכוח אל הפועל.

דוגמא לכך, סיפר הבבא סאלי, באמת הייתה לגבי הנחת תפילין של רבנו תם. היה זה לפני שבעים שנה, כשהוא היה בגיל שבע עשרה שנה, החלה לבעור בקרבו אש השתוקקות להניח גם תפילין דרבנו תם. איש צדיק וחסיד, ענוותן וירא אלקים היה בתאפיללת, ומלאכתו מלאכת קודש בהיותו סופר סת"ם. שעות רבות היה הסופר שוקד על הקלף ובקולמוסו היה מפליא להעלות את אותיות הקודש בכתב פניני ויפה במיוחד, תוך שהוא מכוון כוונות רבות מספרי הקבלה והסוד.

לילה אחד הגיע הבבא סאלי אל ביתו של הסופר והמתיק עימו סוד. הנער הצעיר ביקש מהסופר להכין עבורו תפילין של רבנו תם ביתרון ההידור ובתכלית הכשרות, ואף הביא עימו את כל כספי חסכונותיו אשר אגר במשך כל השנים ונתן אותם לסופר תמורת עבודת הקודש. אלא שתנאי קודם למעשה היה לו לנער הצעיר: רצונו העז והמוחלט שאף בריה בעולם לא תדע מרצונו להניח תפילין של רבנו תם, ובוודאי שלא יידעו כי הוא הזמין כתיבת תפילין אלו.

מלבד רצונו העז להסתיר את מידת החסידות וסלסולי הקדושה שהיה נוהג בהם, הוא חשש גם שמא אביו הגדול, הרה"ק רבי מסעוד אביחצירא זיע"א, בנו בכורו של רבנו האביר יעקב זיע"א, יעכב בידו מלהניח תפילין אלו בטענה כי בשל גילו הצעיר הוא עדיין אינו ראוי למדרגה זו המתאימה רק לאנשי מעלה. בשל סיבות אלו התנה הבבא סאלי עם הסופר שאיש לא ידע למי הוא כותב את תפילין אלו.

לאחר זמן קצר סיים הסופר לכתוב את התפילין המהודרות ומסרם להבבא סאלי תוך כדי שהוא מצהיר בפניו כי הוא קיים

המשך בעמוד הבא...

את ההסכם ולא גילה לאיש שרבינו הוא זה שקנה את התפילין. אלא שלמרבה הפלא, באותו יום ממש בו הבבא סאלי החל להניח את התפילין של רבינו תם קרא לו אביו, רבי מסעוד, באופן פתאומי וביקש לשוחח אתו.

בשיחתו של רבי מסעוד עם בנו, הוא גילה לו סוד נסתרים: הלילה ראיתי את מור אבי רבי יעקב זיע"א בחלום הלילה, והוא שאלני: הלא בנך רבי ישראל כבר עלה ונתעלה במעלות קדושים וטהורים והוא ראוי והגון להניח תפילין דרבנו תם, מדוע הוא אינו מניח תפילין אלו? סיים האב, רבי מסעוד, ואמר לבנו הבבא סאלי: אם כך הם דברי מור אבי, הרי שמבקש אני ממך למהר ולהזמין לך תפילין של רבנו תם!

בענווה גדולה השיב הבבא סאלי לאביו: תפילין אלו כבר הם מוכנים אצלי, הזמנתים אצל הסופר דמתא והם מהודרים להפליא, ואף הנחתים היום בבוקר! שמח רבי מסעוד על החלום ופתרונו ובאותו היום ערך כעין סעודת בר מצוה לבנו על כך שהחל להניח תפילין של רבינו תם.

(מתוך ספיר ויהלום)

שביבים / שאול שיף

עצת רבי זושא

מעשה ביהודי תמים וישר דרך שהחזיק פונדק לפרנסתו. בפונדק זה היה בית מרזח קטן אליו היו מגיעים הגויים המקומיים לשתות משקאות חריפים ולהשתכר. הפונדק היה פתוח חמשה ימים בשבוע בלבד, כיון שבעל הפונדק היה שומר שבת כהלכתה. רוב ככל התושבים הסמוכים לפונדק הכירו את היהודי וידעו כי הוא מסרב למכור בשבת, אך עם זאת היו הגויים חוזרים שוב ושוב ומנסים את מזלם, מתדפקים על דלתות הפונדק ומבקשים לרכוש משקאות חריפים, אולם היהודי שגברתן היה וכוחו במתניו היה מגרשם בכוחו הגדול ומזהירם שלא יבואו שוב. במקרה שהגוי השים את עצמו כאילו אינו מבין, היה היהודי מכבדו במנה אחת אפיים והלה היה מבין את הדברים לאשורם.

חלפו שנים רבות, בעל הפונדק הזדקן, והגויים שזיהו את חולשתו הגופנית מצאו לעצמם תעלול חדש: מדי שבת בשבתו הייתה קבוצת גויים מגיעה ומבקשת לרכוש משקאות חריפים. הפונדקאי הזקן היה מנסה לומר להם כי הפונדק סגור בשבתות, אולם קבוצת הגויים הצעירים הייתה משימה את עצמה כאילו היא אינה מבינה את דבריו. שוב ושוב היו צועקים לו שיתן להם משקאות חריפים להרוות את צמאונם. וכשהיהודי סירב למכור להם, היו פורצים אל תוך הפונדק ועושים בו שמות בחיפושים אחר המשקאות.

הפונדקאי כמעט ונואש מלמצוא פתרון להצקות אלו שהתגברו והתחזקו משבת לשבת, כבר עלה בדעתו לסגור כליל את הפונדק אלא שלא ידע מהיכן ימצא את פרנסתו המועטת, עד שביום מהימים הגיע אליו שמו של הרה"ק הרבי רבי זושא מאניפולי זיע"א כפועל ישועות ונפלאות והוא החליט לנסוע לרבי זושא לבקש את עצתו וברכתו.

בעמדו בפני הרבי פרץ הפונדקאי הזקן בבכי סוער עד שהדברים נעתקו מפיו. רק לאחר שנרגע מבכיו הצליח הזקן לספר לרבי זושא על הפונדק שפרנס אותו בכבוד במשך כל השנים, ועתה שהזקין התרגשה ובאה עליו צרה צרורה, והגויים מסיתים ומדיחים אותו לחילול שבת, מבקשים לקנות בשבתות, וכשהוא מסרב הרי הם שוברים ומחריבים מכל הבא לידם. רבי הושיעני, התייפח הזקן בבכי, שכן איני יודע לשית עצות בנפשי כדת מה לעשות מול גויים רשעים אלו.

###

בשנים קדמוניות, בטרם החלו להנהיג עדות בישראל, היו האחים הקדושים, הני תרי צנתרי דדהבא, הרה"ק הרבי רבי אלימלך מליזענסק זיע"א והרה"ק הרבי רבי זושא מאניפולי זיע"א, יוצאים ועורכים גלות בין הכפרים והעיירות. אין אנו יכולים להשיג ולהבין צפונות מעשיהם של רבותינו הקדושים, ובוודאי שלא לדעת את התיקונים הנשגבים שהיו עושים במעשיהם, אולם מעט מזעיר גילו לנו צדיקי הדורות, שהיה בדבר עניין נורא של השתתפות בגלות השכינה הקדושה, מלבד עצם הזיכוך שיש בייסורי הנדודים ממקום למקום, בגלות המכפרת עוון, ובקושי העוני והמחסור.

ועתה, כשהפונדקאי נכנס אל רבי זושא וביכה לפניו את מר גורלו הביט רבי זושא ביהודי הזקן והכיר אותו מיד. באותם ימי הגלות היו האחים הקדושים רגילים לבוא אליו לפונדק ולהתארח אצלו. באותן השנים היה היהודי רחוק מתורה ומצוות, מעין תינוק שנשבה בכבלי הגלות המרה, לא היה מי שיחנכו וגם מגוריו בקרב הגויים השכיחו ממנו את המעט שידע, אולם איש טוב ומטיב תמיד היה, ומשראה את האחים הקדושים הבין כי אנשי מעלה הם והיה מכבדם ביותרת הכבוד, פותח לפניהם שולחן ערוך במאכלים כשרים ומזינים ומציע להם מיטה לשנת לילה.

האחים הקדושים בראותם את מידת תמימותו וישרותו של מארחם היו משתדלים בכל פעם לטעת בו ובבני ביתו יסודות חשובים מתורת ה' ומצוותיה. היו אומרים לפניהם דברי אגדה, שנפשו של אדם מחבבת אותם, ואף מוסיפים ואומרים להם הלכות שונות ככל מה שהיה נדרש לפי מצב בני הבית.

מלבד זאת היו האחים הקדושים מרבים לספר למארח ולבני ביתו סיפורי צדיקים ומעשיות קודש מרבותיהם הגדולים, אור שבעת

הימים הבעל שם טוב זיע"א ותלמידו הגדול המגיד ממעזריטש זיע"א. האחים הקדושים ראו בחוש שסיפורי הצדיקים עושים חריש עמוק בליבם ומכניסים בקרבם יראת שמים תמימה.

###

פתח רבי זושא ואמר לפונדקאי: האם זוכר אתה מימי קדם שהיו מגיעים להתארח אצלך שני אחים, יהודים חסידיים, והיית מקבל את פניהם בסבר פנים יפות? תחילה לא נזכר הזקן, עד שרבי זושא נתן לו כמה וכמה סימנים אודות המראה שהיה להם באותם ימים, ואכן הזקן נזכר, או אז הפתיעו רבי זושא ואמר לו: דע לך כי אחד מהם הייתי אני, ואילו השני היה אחי רבי אלימלך מליזענסק.

המשיך רבי זושא ושאל: כלום זוכר אתה את סיפורי הצדיקים שהיינו רגילים לספר לך ולמשפחתך? הנה אחזור ואספר לך סיפור שאותו סיפרנו לך בפונדק, ועניינו של הסיפור דומה להפליא למקרה שלך.

פתח רבי זושא וסיפר: אל רבינו המגיד הקדוש ממעזריטש הגיע יהודי שאף הוא ניהל פונדק ואף הוא לא יכול היה לשמור את השבת על כל פרטיה ודקדוקיה. לאחר שיהודי תינה את צערו בפני המגיד, נענה המגיד והורה לו בצורה פסקנית ומוחלטת: עליך לעזוב מיד את הפונדק, לבטל את שכירות המקום, ואף לעקור את מקום מושבך מעיירה זו וללכת לגור בעיר אחרת.

אותו יהודי לא האמין למשמע אזניו. הוא לא העלה על דעתו שהמגיד יורה לו כדבר הזה. תחילה ניסה לומר למגיד כי זה הוא מקום פרנסתו, וכיצד יוותר עליו בעוד שעליו לספק מזון ומחיה לבני משפחתו. ענה לו המגיד כי עליו לבטוח בקב"ה, הזן ומפרנס לכל, והוא יתברך יזמין לו את פרנסתו גם באופן אחר. לאחר מכן ניסה היהודי לשכנע את המגיד לוותר על המעבר לעיר אחרת בתואנה כי אינו מסוגל ללכת אל הבלתי נודע ולעקור לעיר בו אינו מכיר אדם. אך המגיד עמד על שלו: עליך לעזוב את הפונדק ולעקור לעיר אחרת.

רופפת הייתה אמונת הצדיקים בליבו של אותו יהודי, קשה הייתה לו ההחלטה לקום ולעזוב את הכל ולעבור לעיר אחרת, והוא ביקש לדחות את ההחלטה. תחילה דחה זאת מיום ליום, לאחר מכן המשיך ודחה מחודש לחודש, עד שעצתו של המגיד כמעט ונשכחה מליבו.

סיים רבי זושא את הסיפור: סופו של אותו יהודי לא היה טוב. במקום שיקיים את עצת המגיד ויעזוב את הפונדק והעיר מרצונו הטוב, ביום מהימים קמו עליו גויי המקום וגירשו אותו בבושת פנים, בחרפה ובביזיון. הם לא נתנו לו לקחת כלום מכל רכושו, והוא יצא משם כשידיו על ראשו, עני וחסר כל.

###

המשיך רבי זושא ואמר לאותו פונדקאי זקן שעמד בפניו: דע לך כי לא לחינם בחרנו, אני ואחי רבי אלימלך, לספר לך את הסיפור הזה. כבר באותם ימים ידענו שגם עליך נגזר בדומה לאותו יהודי, וגם אתה תצטרך לעזוב את הפונדק שלך ואת העיר, ובחרנו לייעץ לך בסיפור זה להקדים רפואה למכה ולברוח מהעיר כל עוד יש לאל ידך להוציא משם את הונך ולעזוב בכבוד. לצערנו, לא הבנת את הרמז ונשארת לנהל את הפונדק, אלא שעתה הגיעה השעה הקשה ועליך לקבל את ההחלטה במהירות.

כדאי שתדע, הטעים רבי זושא ואמר לפונדקאי, שאותם גויים הבאים אל ביתך בשבתות ובימים טובים ומציקים לך שתמכור להם משקאות חריפים, אין הם מתכוונים להסתפק בכך. בחדרי חדרים רוקמים הם עליך מזימה שפלה ואיומה בה יסלקו אותך לחלוטין, לא רק מהפונדק אלא מארץ החיים, רח"ל. זוממים הם להעליל עליך עלילה קשה ולאחר מכן להתנפל עליך ועל הפונדק, לערוך בו פוגרום קשה ולהרוג אותך ואת בני ביתך ח"ו. כך הם יחמסו ממך את כל הרכוש שחסכת זה ארבעים שנה ויעבירו את הפונדק לרשותם.

עתה, שמע בקולי ועשה כעצתי: אם אין רצונך לסיים כאותו יהודי שברח בחרפה ובבזיון, בעירום ובחוסר כל, או חלילה לסיים באופן גרוע מכך, עליך לברוח משם בהקדם האפשרי. אל תמתין כלל, וכבר בלילה זה תקום ותמלט משם ואל תביט מאחוריך. את מה שתוכל לארוז, תשים על העגלה, ואילו על יתר חפציך תוותר מראש. גם אל תבקש עתה לגבות את אותם החובות שהגויים חבים לך, מוטב לך לוותר עליהם מראש, כי בלאו הכי הגויים אינם מתכוננים לפרוע לך יותר את חובותיהם. תציל מביתך את מה שיש באפשרותך, ועזוב את המקום לצמיתות בשקט ובסוד בלי שירגישו בכך הגויים.

###

רבי זושא, שידע כי זמנו של הפונדקאי קצר ומלאכתו מרובה, לא הכביר בדברים רבים, אלא הוסיף ואמר לו: זכית לקבל את ההארה משמיים לבוא ולשאול בעצתי ולהנצל מהרעה שכבר הייתה סמוכה ונראית אליך, בזכות סיפורי הצדיקים שסיפרנו בביתך. סיפורי צדיקים אלו, שהיינו רגילים לספר לך ולבני משפחתך כהכרת הטוב על מידת הכנסת אורחים הנאה שנהגת בנו, הם אלו שהחדירו והשרישו מידה טובה זו של אמונת צדיקים, והיא שעמדה לך שהשכלת לבוא אלי בעוד מועד כדי שאזהירך ואתן לך את העצה הטובה שתצילך מהקמים עליך.

עוד זאת דע לך כי זכותה של שבת קודש, שהשתדלת כל ימיך לשמור אותה ככל האפשר, היא שעמדה לך. סירובך העיקש למכור משקאות חריפים לגויים, למרות כל האיומים וההצקות, היא תגן עליך. וכעת, השבת, עליה שמרת במסירות, היא זו שתשמור עליך בעתיד וכך תינצל מכל צער ונזק.

לפיכך ראוי לך לכבד את יום השבת קודש ביותר, לשבות בו ולנוח בו באהבה וברצון כמצוות ה'. וביותר יש עליך לקבל על עצמך קבלה טובה ומוחלטת: שלא יהא דיבורך של שבת כדיבורך של חול! עליך לקבל בעוז ובתעצומות כי במשך כל יום השבת לא תדבר דיבור של חול, וזאת מפני שעליך לתקן את הפגמים שפגמת בדיבורי חול בשבתות במשך כל השנים שעברו. מוטב איפוא כי תאמר את כל ספר התהלים ואף תקשיב לדרשותיהם של מגידים הבאים בשעות של אחר הצהריים של שבת, ובלבד שלא תוציא מפיך כל דיבור של חול.

סיים רבי זושא ואמר לפונדקאי: בוודאי תוהה אתה לאיזה עיר תסע ותפנה באישון לילה, הנה אף זאת אודיעך כי מוטב אם תקבע את מקום מושבך בעיר הגדולה לאלוקים, ברודי, עיר של חכמים ויראי השם, ושם יזמין לך השי"ת פרנסה ברווח ובכבוד. ועוד זאת אייעצך, כי את המסחר הראשון שיציעו לך בבואך לברודי, אותו תעשה ותצליח בו בכל אשר תפנה, כי זכות שבת קודש כבר עומדת לך.

###

בהתרגשות רבה נסע היהודי חזרה לביתו, כשהוא חושב כיצד ישכנע את בני משפחתו לארוז במהירות את חפציהם ולברוח מעירם בסודי סודות. אלא שתיכף עם בואו, עוד בטרם פצה את פיו לספר לאשתו את דברי רבי זושא, הקדימה היא וסיפרה לו כי הגויים

המקומיים החלו בשעות האחרונות להתנהג כלפיהם בעזות נוראה: נכנסים הם לפונדק ועושים בו כבתוך שלהם, לוקחים משקאות בלי לשלם, ושוברים את הרהיטים ואת החלונות.

לא זו אף זו: לפני שעה קלה ביקר כאן בנו של הכומר המקומי, שבשונה מאביו שהוא שונא יהודים הרי הוא אוהבם ומחבבם, והוא סיפר לה שבשעה זו ממש יושבים בריונים וגברתנים בביתו של הכומר ומתייעצים כיצד יוכלו לעשות פוגרום ביהודי הסביבה ולגזול את רכושם.

עוד באותו לילה, כציווי של רבי זושא, מיהר הפונדקאי יחד עם בני משפחתו וברחו על נפשם לעיר ברודי. שם נהג כעצתו וברכתו של הרבי רבי זושא, קיבל את הצעת המסחר הראשונה שבאה לפניו, וממנה התעשר מאוד. עד סוף ימיו היה יהודי זה מספר על נס ההצלה שלו, בזכות אמונת הצדיקים, ושומר בקפדנות על הוראת רבי זושא שלא לדבר בשבת דיבורים של חול.

(ספיר ויהלום ויקהל פ"ב - להגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א)

בשעת דחקו

אחד מגדולי הסוחרים בפרשבורג נכנס לחדרו של מרנא ה"חתם סופר", וביקש את עזרת הרב. ומספר לו, שנקלע למשבר כלכלי ובא לבקש ברכה ועצה מהרב איך להיחלץ מהמצב. אמר לו ה"חתם סופר" מצבך ידוע לי, אך לא אוכל לעזור לך, יש לך אח עני ואביון, ואתה מתעלם ממנו. ענה הסוחר, יסלח לי כבוד הרב, אבל כרגע אין עסקי נותנים לי יכולת לעזור, אבל אם אצא מהמצר, בוודאי שאעזור לו.

ענה לו החת"ס, בפרשת וארא אומר הקב"ה "וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל", מה הפירוש המילה "וגם"? וכי מי עוד שמע את נאקתם. אלא, בשעה שבני ישראל נאנקו ונאנחו תחת עול מצרים, שמע כל אחד ואחד גם את אנקת אחיו, ולמרות השעבוד השתדל כל אחד להקל מעל סבלו של אחיו בכל יכולותיו. ובשכר שמיעה זו, שמע גם הקב"ה את אנחתם והושיעם. א"כ, עזור גם אתה לאחרים למרות מצבך הלא טוב, ובוודאי יושיעך ה' מכל צרותיך.

ובנו מרן הכתב סופר (שלהי פר' בהר) כתב בענין זה דברים נפלאים: אמרו (יבמות סג.) "כל המלוה לעני בשעת דוחקו" עליו הכתוב אומר (ישעיהו נח, ט) אָז תִּקְרָא וַה' יַעֲנֶה תְּשַׁוַּע וְיֹאמַר הִנֵּנִי. מעורר - הכתב סופר - על הלשון "בשעת דוחקו", הלא פשיטא שכל עני הוא במצב דחוק, ומפרש שבזה עוררו אותנו חז"ל שאם מלווה האדם לעני בשעה שדחוק גם לו - כך ש"בשעת דוחקו" מוסב על המלווה - ובכל זאת אינו קופץ ידו ומלווה לעני שדחוק ביותר ממנו, עליו הכתוב אומר אז תקרא וה' יענה" כלומר אז ישמע ה' תפלתו שיתפלל בעד עצמו שיעזור לו ה' וינצל מדחקו, ותפלתו תשמע בזכות שעזר לעני בשעה שהוא בעצמו היה דחוק בפרנסתו עכ"ד הנפלאים.

בענין זה מסופר על הרה"ק הפני מנחם מגור זצ"ל: געגועיו אל הצדקה היו שוקקים בנביעה תמידית, בלתי פוסקת. אף בימי חורפו, בהיותו שרוי במחסור, בשנים שבהן היה מטופל במשפחה ובצאצאים ופרנסתו היתה דחוקה - פיזר כספים רבים לכל נצרך והרעיף ממונו על גבאי הצדקה ששיחרו לפתחו.

מרגלא בפומיה בשם אביו האמרי אמת זי"ע על דברי חז"ל (יבמות סג, א) המשבחים את המלוה סלע לעני "בשעת דחקו" - שהכוונה בזה על המלוה לעני בשעת דחק הפרטית שלו, של המלוה [וכפ שהבאנו לעיל בשם הכתב סופר]. - ואכן קיים זאת הלכה למעשה.

חשקו הגדול אל הצדקה והחסד לא עזבו, והיה מפריש מלחמו הדל והעניק כספו לתמוך בדלי יכולת שאין ידם משגת. הממון לא תפס בעיניו כל ערך, זולת רצון הבורא שניתן לקיים באמצעותו. ראו בו מעין התגלמות מעשי הצדיקים שהתקשו לפרוש לתנומת ליל ביודעם כי עדיין מצויים תחת ידם כספים שלא פוזרו לאביונים.

במרוצת השנים סייעוהו מן השמים לפזר לצדקה ביד רחבה, וראו בעליל שמתקיימים בו דברי חז"ל (ב"ב ט, ב) "כל הרודף אחר צדקה, הקב"ה ממציא לו מעות ועושה בהן צדקה" כשמוקיריו ביקשו להנותו והמציאו לידו סכומים נכבדים, העבירם ללא היסוס עבור חלוקה למטרות צדקה. בכל פעם שכזו נתמלא שמחה עצומה. ויש שנענה להם באושר גלוי ואמר: "אכן באים אלי אנשים רבים המתלוננים שזקוקים הם לכסף, מה טוב שיש בידי לתת להם" (הפני מנחם ח"ב עמ' רח).

קנייה בחנות של מחללי שבת

בגמ': כדדריש רבי חייא אפיתחא דבי נשיאה ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם מה קדש אסור באכילה אף מעשה שבת אסורין באכילה (בבא קמא עא, ב).

במגן אברהם (או"ח סי' שיח סק"ב) הסיק, שאדם שבישלו עבורו בשבת אפילו במזיד, מותר לו ליהנות מכך למוצאי שבת. וכך העלה המשנה ברורה (שם סק"ה) למעשה.

בשו"ת כתב סופר (או"ח סי' נ) העיר שמכל מקום אין הדברים אמורים אלא במי שבישל בשבת בדרך מקרה, אבל מי שמבשל באופן קבוע בשבת עבור אחרים, וכגון בעל פונדק שמחלל שבת ומבשל בקביעות בשבת, אסור למי שנתבשל המאכל בשבילו לאוכלו, כמו למבשל עצמו, והוא קנס שקנסו חכמים.

במגן אברהם (או"ח סי' שיח סק"ב) הסיק, שאדם שבישלו עבורו בשבת אפילו במזיד, מותר לו ליהנות מכך למוצאי שבת. וכך העלה המשנה ברורה (שם סק"ה) למעשה.

בשו"ת כתב סופר (או"ח סי' נ) העיר שמכל מקום אין הדברים אמורים אלא במי שבישל בשבת בדרך מקרה, אבל מי שמבשל באופן קבוע בשבת עבור אחרים, וכגון בעל פונדק שמחלל שבת

ומבשל בקביעות בשבת, אסור למי שנתבשל המאכל בשבילו לאוכלו, כמו למבשל עצמו, והוא קנס שקנסו חכמים.

יתירה מזו כתב, עוד אני אומר אפילו אחרים שלא נתבשל לדעתם ורצונם או אפילו לאלו שלא נתבשל בשבילם כלל אסור להם לאכול מאותו התבשיל שנתבשל בשבת כדי להאכיל לאחרים כדי להרויח בו, דהא סוף מעשה תחלת מחשבתו היה למכור לאחרים ומשו"ה מבשל כדי למכור לאחרים ופשוט.

לפ"ז כתב, שאסור לאחרים לקנות ממנו משום לפ"ע דקיי"ל גם באיסור דרבנן איכא לפ"ע, ואפילו ידוע שיקנו ישראלים אחרים ממנו ולא ידעו או לא יחושו לאיסור זה דלפ"ע מ"מ אולי לא ימצא אחרים הקונים ממנו מאכל שנתבשל ביום שלפניו, מלבד כל זה גם אם אין משום לפני עוור יש עכ"פ משום מסייע ידי עובדי עבירה.

מדבריו מבואר שאסור לאדם לקנות מאכל שמיוצר בשבת, אולם כתב בחוט השני (ח"ב עמוד מא) שאם לא ידוע על מוצר פלוני שנעשה בחילול שבת וכמו שמצוי כיום במפעלים גדולים שמחללים שבת ואי אפשר לדעת באיזו יום הם עשו את המוצר, יש לסמוך על רוב, ואין לאסור לקנות ממפעלים אלו מטעם 'מעשה שבת'.

ומכל מקום כתב שמבואר בכתב סופר שאף במקום שאין בזה חשש הנאה ממעשה שבת, יש בזה איסור משום מסייע ידי עוברי עבירה ולפני עוור לא תתן מכשול.

בנידון זה ידועה תשובת הקהילות יעקב (ליקוטים ח"ב סי' ז) שנשאל בענין בית חרושת של מלט אשר הוא מחלל שבת, האם מותר לקנות מסחורתו. והשיב שלכאורה יש לאסור לקנות ממנו אף מהתוצרת הנעשית בחול, מכיון שאם היו כל היראים נמנעים מלקנות אצלו, היה ממעט בחילול שבת הן בפחות פועלים והן בפחות שעות עבודה. וא"כ נמצא שכל קונה וקונה מסייע ממש שיחלל שבת יותר, ולכן יש בזה איסור לפני עיוור מדאוריתא. וכתב שם שכן הוכיח החזו"א מהמבואר במסכת מועד קטן (יז.) שהמכה בנו הגדול עובר בלפני עיוור לא תיתן מכשול, והיינו טעמא משום שע"י הכאתו, מתעורר אצל הבן הרצון שיעבור על כיבוד אב ואם. וה"ה הכא ע"י קנייתו, מסבב רצון והסכמה לבעל הבית חרושת שימשיך בעבודתו גם להבא.

ומכל מקום כתב בחוט השני (שם) שכל זה הוא רק באופן שע"י ששומרי השבת יימנעו מלקנות מהמפעל שמחלל שבת, ישפיעו בזה על בעלי המפעל שיפסיקו מלחלל שבת, אולם אם לא יהא בכך כל השפעה אין בזה איסור משום מסייע ידי עוברי עבירה.

בענין זה הובא בספר דרך שיחה (עמוד רעט) כתב שהחזו"א ביקש מבעל הקהילות יעקב ב' פעמים לכתוב תשובה בהלכה. פעם אחת בענין עגונה, ופעם ב' בענין איסור קניית מלט ממקום המחלל שבת, ומ"מ אמר הקהילות שאינו רוצה לחזור ולהדפיס ענין השני כיון שיש צד להקל לילך אחר הרוב שהרוב הוא לא בשבת וגם אין רוב הציבור יכול לעמוד באיסור שא"כ לא שבקת חיי לכל בריה ואי אפשר לקנות כלום.

ובשו"ת אז נדברו (ח"ב סי' לו) כתב שזה פשוט שאין לנו כח לאסור מלהשתמש במוצרים המיוצרים בבתי חרושת אשר הם מחללים שבת מפני חילול ה' דאם כן אין לדבר סוף ודיינו במה שאסרו עלינו רבותינו.

בסוד שיח
כשם שפרצופיהם שונים
כך דעותיהם שונות

עריכה גרפית - גיל ויין

נשמח לקבל תגובות והערות מהקוראים
בדוא"ל: besod@013net.net